

Türkiye'nin Tarımsal Ürün Deseninin Batı ve Orta Anadolu Özelinde Analizi

Araştırma Makalesi /Research Article

Damla ÖZEKAN¹

Hatice Dilara MUMCU AKAN²

ÖZ: Tarımsal ürün deseni, belirli bir coğrafi bölgede üretilen tarımsal ürünlerin çeşitlilik ve dağılımını ifade eden bir terimdir. Bu desen, tarım sektöründe üretimin yapıldığı alanlarda, bitki yetiştiriciliği ve hayvancılık gibi faaliyetlerin hangi ürünler üzerine odaklandığını ve bu ürünlerin hangi bölgelerde yoğunlaştığını belirlemek için kullanılır. Tarım deseni; gıda güvenliği, ekonomik kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, kırsal kalkınma ve toplumsal refah gibi birçok konu açısından son derece önem taşımaktadır. Tarım, Türkiye ekonomisi açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin tarımsal ürün deseninin Batı ve Orta Anadolu Bölgeleri özelinde analizini yapmaktır. Bu bölgelerin seçilme nedeni, Türkiye'nin bölgeleri arasında en geniş tarımsal alana sahip bölgeler olmasıdır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle tarımsal ürün deseninin tanımı yapılarak önemli olma nedenleri üzerinde durulmuş, ardından Batı ve Orta Anadolu Bölgeleri'nin, alt bölgeleriyle birlikte tarımsal ürün desenleri incelenmiş ve 1995-2020 yılları arasındaki değişimler saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarımsal ürün deseni, Bölgesel gelişme, Batı Anadolu
JEL Kodları: O13, R58, R52, Q1

Analysis of Türkiye's Agricultural Product Pattern in Western and Central Anatolia

ABSTRACT: Agricultural product pattern is a term that expresses the diversity and distribution of agricultural products in a particular geographical region. This pattern is used to determine which products such as plant breeding and animal husbandry are focused on in the areas where production is made in the agricultural sector and in which regions these products are concentrated. The agricultural pattern is extremely important in terms of many issues such as food security, economic development, environmental sustainability, climate change, rural development and social welfare. Agriculture is of great importance for the Turkish economy. The aim of this study is to analyze Türkiye's agricultural product pattern in the West and Central Anatolia Regions. The reason for choosing these regions is that they are the regions with the largest agricultural area among the regions of Türkiye. In this context, in this study, firstly, the definition of the agricultural product pattern and the reasons for its importance are emphasized, then the agricultural product patterns of the Western and Central Anatolian Regions, together with their sub-regions, are examined and the changes between the years 1995-2020 are tried to be determined.

Keywords: Agricultural product pattern, Regional development, Western Anatolia
JEL Codes: O13, R58, R52, Q1

Geliş Tarihi / Received: 13/06/2023

Kabul Tarihi / Accepted: 06/08/2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-Ticaret ve Yönetimi Bölümü, damla.ozekan@yeditepe.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9952-129X

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye, dimumcu@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5698-5748

1. Giriş

Tarımsal ürün deseni, son zamanlarda tarım ve ekoloji çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir terimdir. Belirli bir coğrafi alanda tarımsal faaliyetlerin dağılımını ve çeşitliliğini yansıtan bir kavramdır. Bu desen, tarım sektöründe üretimin yapıldığı alanlarda hangi ürünlerin yetiştirildiğini, bu ürünlerin hangi bölgelerde yoğunlaştığını ve hangi üretim yöntemlerinin tercih edildiğini belirlemek için kullanılır. Tarımsal ürün deseni, tarım politikalarının geliştirilmesi, pazarlama stratejilerinin oluşturulması, ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılması gibi konularda önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir (Hiç ve Hiç Gencer, 2021).

Ürün desenindeki değişiklikler tarım sektörü ve toplum açısından önemli etkilere sahiptir. Değişen iklim koşulları, ekonomik faktörler, nüfus artışı ve tarımsal politikalar gibi etkenler, tarımsal üretimin çeşitliliği, miktarı ve dağılımı üzerinde etkiler yaratabilir. Bu değişiklikler öncelikle gıda güvenliği ve beslenme açısından önemlidir. Değişen tarımsal ürün deseni, ülkenin veya bir bölgenin gıda arzını ve çeşitliliğini etkileyebilmektedir. Bu durum, beslenme eksikliklerini önlemek ve sağlıklı bir beslenme sağlamak için çeşitli gıda kaynaklarına erişim sağlamak açısından önem taşır.

Ekonomik kalkınma açısından ise, ürün desenindeki değişiklikler yeni ekonomik fırsatlar yaratabilir. Özellikle tarıma dayalı ekonomilerde belirli tarımsal ürünlere yoğunlaşma, ihracat potansiyelini artırarak ekonomik büyümeyi teşvik edeceği için gelir düzeyini ve istihdamı olumlu yönde etkileyecektir (Özdemir, 1991).

Sürdürülebilirlik açısından, tarımsal ürün deseninin çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilir tarım yöntemlerinin belirlenmesi önemlidir. Tek bir tarımsal ürüne yoğunlaşma; toprak erozyonu, su kaynaklarının tükenmesi ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi çevresel sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle tarımsal ürün deseninin çeşitlendirilmesi, doğal kaynakların korunması ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülmesi için gereklidir.

Son olarak; tarımsal ürün deseninin değişmesi, sosyal etkileri de beraberinde getirmektedir. Tarım sektörü bir çok insan için geçim kaynağı ve istihdam sağlama potansiyeli sunmaktadır. Bu tür değişiklikler, tarımsal faaliyetlerin farklı bölgelere kaymasına ve dolayısıyla istihdam yapısının değişmesine neden olarak, iş gücü kaynaklarının kullanımını ve tarımsal gelirin dağılımını etkileyebilir (Deniz ve Hiç, 2022).

Tarım, Türkiye ekonomisi için hayati bir rol oynamaktadır. Ülkenin tarımsal potansiyeli, çeşitli iklim koşulları, verimli toprakları ve su kaynakları gibi faktörlerle desteklenmektedir. Tarım, milli gelirin bir bölümünü oluşturarak ekonomik büyümeye katkı sağlamakla birlikte, ticaret dengesi ve dış ticaret açısından da stratejik bir sektördür.

Bu çalışmanın amacı; öncelikle Türkiye'nin tarım ürün deseninin mevcut durumunu belirlemek, sonrasında tarım ürün deseninin iki bölge özelinde analizini yaparak, zaman içinde meydana gelen değişikliklerle özellikle bölge ekonomisine ve kalkınmasına olan etkilerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'nin tarımsal ürün desenini ortaya koymak amacıyla Türkiye'nin toprakları ve tarım alanları incelenmiş, ardından bu tarım alanlarının dağılımı ve toplam işlenen tarım alanlarının ürün gruplarına göre dağılımı belirlenmiştir. Böylelikle çalışmanın buraya kadar olan kısmı, Türkiye'nin topraklarının ne kadarlık bir kısmının tarıma elverişli alanlardan oluştuğu, bu tarıma elverişli alanların ne kadarının işlendiği ve işlenen tarım alanlarında ne tür ürün gruplarının bulunduğu anlaşılması için önem taşımakta ve çalışmanın sonraki bölümlerinde işlenen tarım alanlarının hangi alt bölgelerde yoğunlaştığı ve bu alt bölgelerin tarım gelirlerine olan etkisini anlayabilmek açısından yol gösterici olmaktadır. Çünkü tarımsal ürün deseninin ve bu desendeki değişikliğin yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı GSYH içinde önemli bir payı bulunan tarım gelirlerine olan etkisi açıktır (Enginden ve Adanacıoğlu, 2011).

Çalışmada, analizi yapılacak bölgeler olarak iki bölge; Batı Anadolu ve Orta Anadolu Bölgeleri ele alınmıştır. İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (İBBS) göre Batı Anadolu Bölgesi (TR5); Ankara (TR51) ve Konya (TR52) olmak üzere iki alt bölgeye, Konya alt bölgesi ise Konya (TR521) ve Karaman (TR522) olmak üzere iki İl'e; benzer şekilde Orta Anadolu Bölgesi (TR7); Kırıkkale (TR71) ve Kayseri (TR72) olmak üzere iki alt bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin analiz için seçilme nedeni Türkiye için oldukça önemli olan tarla tarımının en yoğun olarak yapıldığı bölgeler olmasıdır.

2. Türkiye'nin Tarımsal Ürün Deseninin Genel Görünümü

Bir bölgenin tarımsal ürün deseni denilince o bölgede pazara göndermek amacıyla yetiştirilen bitki varlığı anlaşılır. Bitki varlığı esasen bitki çeşitleri ve bu çeşitlerden üretilen miktarlardan oluşur. Bitki varlığının en önemli göstergesi ise bitkisel üretimin yapıldığı alanlardır (Abacı ve Demiryürek, 2019). Ürün deseninin değişimi, bitkisel üretim yapılan alanların başlıca ürün gruplarına göre dağılımının değişimi anlamına gelir (Hiç, Hiç ve Gencer, 2021). Türkiye'nin tarımsal ürün deseninin değişimini ortaya çıkartmak için öncelikle Türkiye için en büyük önem taşıyan ürünlerin belirlenmesi gerekir.

2.1. Türkiye'nin Toprakları ve Tarım Alanları

Türkiye'nin yüzölçümü 783.562 kilometrekaredir. Bu alanın 9.820 kilometrekaresi akarsu, göl, gölet ve baraj göllerinden oluşmaktadır. Ülkenin kara parçalarının toplam alanı 770.760 kilometrekaredir.

Türkiye genel olarak dağlık arazi özelliğine sahiptir. Türkiye'de arazilerin %55,9'u 1.000 m'nin üstünde yükseltiye ve %62,5'i %15'ten daha fazla eğime sahiptir. Hakim rüzgârların ve bunların getirdiği deniz etkisinin altında olmasına

rağmen kuzey ve güneydeki sıradağlar nedeniyle Türkiye'nin iklim özellikleri ile yeryüzü şekli özellikleri arasında sıkı bir bağ vardır. Türkiye'nin arazi yapısı ile buna bağlı olarak değişen iklim özellikleri farklı coğrafi bölgelerin oluşumunu mümkün hale getirmiştir. Türkiye'de toplam arazinin %24,5'i birinci, ikinci ve üçüncü sınıf topraklardan oluşmaktadır. Bu kaliteli üç sınıf toprak içinde tarım topraklarının payı %90'dır (TOBB, 2013).

Tablo 1: Tarım Alanları, Ormanlar ve Yüzölçümü, km² (100 ha), 2022

Yüzölçümü	783.562
Toplam karasal alan	770.760
Akarsular, göller, göletler, baraj gölleri	9.820
Toplam Tarım Alanı	380.630
Orman alanı	232.450

Kaynak: TÜİK'ten alınan verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

TÜİK 2022 yılı verilerine göre Türkiye'nin 380.630 km²'lik (38.063.000 ha) tarım alanı, 232.450 km²'lik ise ormanlık alanı bulunmaktadır.

Bir ülkenin toplam tarım alanı; o ülkenin toplam işlenen tarım alanları (tarla bitkileri, sebze bahçeleri ve nadasa bırakılan alanlar), toplam uzun ömürlü bitkilerin alanları (bağlar, zeytinlikler, diğer meyve bahçeleri, içecek ve baharat bitkileri) ve çayır ve mera arazilerinin kapladığı alanların toplamından oluşmaktadır. Tablo 2'de de görüleceği üzere; TÜİK'in 2021 yılı verilerine göre, Türkiye'nin toplam yaklaşık 38 milyon hektarlık tarım alanının %52,2'sini işlenen alanlar, %9,4'ünü uzun ömürlü bitkiler altındaki alanlar, %38,4'ünü ise daimi çayır ve mera alanları oluşturmaktadır.

Tablo 2: Türkiye'nin Toplam Tarım Alanlarının Dağılımı, 2021

	Bin hektar (ha)	Pay,%
Toplam İşlenen Tarım Alanı (Tarla bitkileri, sebze bahçeleri ve nadasa bırakılan alanlar)	19.881	52,2
Toplam Uzun Ömürlü Bitkilerin Alanı (Bağlar, zeytinlikler, diğer meyve bahçeleri, içecek ve baharat bitkileri)	3.577	9,4
Çayır ve Mera Arazisi	14 605	38,4
Toplam Tarım Alanı	38.063	100

Kaynak: T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile TÜİK'ten alınan veriler doğrultusunda oluşturulmuştur.

2.3. Türkiye'nin Tarımsal Üretim Alanları

Türkiye'nin tarım arazilerinin yarısını oluşturan toplam işlenen tarım alanı; tarla bitkileri, meyve, içecek ve baharat, sebze, süs bitkileri ve nadasa bırakılan alanlardan oluşmaktadır. Tarım alanları arasında en yüksek oran tarla bitkilerinin kapladığı topraklara aittir. Tablo 3'de Türkiye'de toplam işlenen tarım alanlarının ürün gruplarına göre dağılımı görülmektedir. Buna göre; toplam işlenen tarım alanları içinde %67,5 ile en yüksek orana tarla bitkilerinin sahip olduğu

görülmektedir. Bunu sırasıyla %15,4 oranla meyve, içecek ve baharat izlemektedir. Sebze üretimine ayrılan alan ise %3,4 ile son derece düşüktür.

Tablo 3: Türkiye'de Toplam İşlenen Tarım Alanlarının Dağılımı, 2020

Tarım Alanı	Bin hektar (ha)	%
Tarla bitkileri	15.615	67,5
Meyve, İçecek ve Baharat	3.564	15,4
Sebze	779	3,4
Süs bitkileri	5	0,02
Nadas	3.173	13,7
TOPLAM	23.136	100

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020.

Türkiye'nin İBBS'ye göre yapılan bölge sınıflaması kapsamında, tarımsal üretim alanlarının bölgelere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Üretim alanları bazı bölgelerde oldukça yüksekken, bazı bölgelerde ise oldukça düşüktür. Tablo 4'de alt bölgeler itibariyle tarımsal ürün alanları görülmektedir

Tablo 4 incelendiğinde ürün desenlerine dair sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Doğu Anadolu Bölgesinin Kuzey ve Doğu kesimlerinde yer alan alt bölgelerde bahçe tarımına ayrılan alanlar yok denecek kadar azdır. Bu alt bölgelerden TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)'deki tarımsal üretim alanlarının %99'unda tarla bitkileri yetiştirilmektedir. Uzun ömürlü bitkilerin yetiştirildiği alanların görece fazla olduğu sadece bir alt bölge bulunmaktadır. Bu alt bölge; Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane illerini kapsayan TR90'dır. TR90 alt bölgesindeki tarımsal üretim alanlarının %74'ünde uzun ömürlü bitkiler yetiştirilmektedir. TR10 İstanbul ve TR51 Ankara alt bölgelerinin durumu oldukça ilginçtir. Bu alt bölgelerdeki alanların, sırasıyla, %96 ve %97'sinde sadece tarla tarımı yapılmaktadır. Tarla ve bahçe tarımının arazi dağılımının görece dengeli olduğu alt bölgeler; TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TR31 (İzmir) ve TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)'dir.

Tablo 4: Türkiye'nin Tarımsal Üretim Alanlarının Alt Bölgelere Göre Dağılımı, 2021

Tarımsal Üretim Alanları	Toplam İşlenen Tarım Alanları (ha)	Toplam Uzun Ömürlü Bitkilerin Alanı (ha)
TR Türkiye	19.881.533	3.591.345
TR52 (Konya, Karaman)	2.125.172	78.354
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	1.927.411	25.556
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	1.428.067	190.064
TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	1.556.305	68.909
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	1.275.961	273.703
TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	1.316.667	154.651
TR51 (Ankara)	1.139.032	24.932
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	820.467	113.940
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	493.311	431.422
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	974.539	19.375
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	753.408	8.334
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	791.121	18.792
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	567.421	141.145
TR 2 (Adana, Mersin)	574.434	176.264
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	529.252	182.813
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	536.408	156.889
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	352.111	329.888
TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	176.862	505.047
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	507.152	104.638
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	593.270	5.986
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	410.192	131.319
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	269.661	180.104
TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	413.828	16.133
TR31 (İzmir)	173.184	146.313
TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	88.457	35.999
TR10 (İstanbul)	69.053	2.761

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Bölgesel İstatistikler, 2021

3. Türkiye'nin Tarım Üretimi ve Elde Edilen Gelirler

Bir bölgedeki tarımsal ürün deseniyle o bölgede tarımdan kazanılan gelir arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde literatürde tarımsal ürün desenindeki değişikliklerin tarımsal gelir üzerindeki etkileri ile ilgili direkt bir çalışma bulunmamakla birlikte gelirin, ürün deseni seçimini etkileyen faktörlerden biri olduğunu kabul eden çalışmalar bulunmaktadır (Featherstone ve Goodwin, 1993; Abacı ve Demiryürek, 2019; Hiç ve Hiç Gencer, 2021). “Bir bölgede bulunan bitki çeşitleri ve bu çeşitlerden üretilen miktarlar” olarak ifade eden tarımsal ürün desenindeki değişimin ise tarımsal geliri etkileyeceği muhakkaktır. Bu nedenle bir ülkedeki tarımsal ürün desenlerini incelerken desenlerle gelir arasındaki etkileşimi de değerlendirmek gerekir.

Türkiye'nin tarım sektörü, yarattığı gelirle ülke ekonomisinin daima önemli bir parçası olmuştur. Bununla birlikte, tarımsal üretimin gelir üzerindeki etkisi son yıllarda görece zayıflamıştır. Tarım sektörü gelirinin toplam gelir içindeki payı 2000'li yıllarda ortalama olarak %8 arasında seyretmiştir. 2010 yılında %7,7 olan pay; 2018'de %5,5, 2022'de ise %4,7 olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, tarımın ülke ekonomisindeki yerinin %5 civarında olduğu söylenebilir (TÜİK, 2022). Tarımsal ürün deseniyle gelir ilişkisinin incelenebileceği yöntemlerden biri; tarım sektörü gelirinin alt bölgeler itibariyle GSYH içindeki payının incelenmesidir. Tablo 5, bize bölgelerin yaratmış olduğu GSYH içinde tarım sektörü gelirlerinin payını göstermektedir.

Tablo 5: Tarım Sektörü Gelirlerinin Alt Bölgeler İtibariyle Gsyh İçindeki Payı

Bölge Kodu ve Adı	Tarım (1000 TL)	GSYH (1000 TL)	Pay (%)
TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	11.652.400	40.729.898	28,6
TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	18.254.708	95.654.111	19,1
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	20.703.033	120.083.426	17,2
TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	11.910.415	70.766.572	16,8
TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	9.583.642	59.065.299	16,2
TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	7.917.970	49.446.189	16
TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	21.043.744	142.681.666	14,5
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	28.857.260	229.737.160	12,6
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	17.371.438	139.196.353	12,5
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	26.502.396	231.396.275	11,5
TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	15.907.390	140.756.434	11,3
TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	9.279.515	90.157.417	10,3
TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	10.552.466	102.918.504	10,3
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	24.186.102	253.830.603	9,5
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14.654.355	161.770.811	9
TR62 (Adana, Mersin)	25.113.467	281.433.495	8,9
TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	4.867.486	69.833.809	7
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	13.505.949	195.411.773	6,9
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	13.177.717	208.965.094	6,3
TR Türkiye	401.805.954	7.248.788.983	5,5
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	9.165.255	178.831.305	5,1
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	16.573.639	407.162.573	4
TR31 (İzmir)	17.800.741	462.151.823	3,9
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	12.146.963	480.172.980	2,5
TR52 (Konya, Karaman)	28.822.014	167.337.181	1,7
TR51 (Ankara)	9.961.933	667.142.295	1,5
TR10 (İstanbul)	2.293.855	2.202.155.938	0,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Bölgesel İstatistikler, 2021

Tablo 5'den elde edilen veriler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır: İstanbul, Ankara ve İzmir metropolleri ile Kocaeli ve Bursa gibi önde gelen sanayi

kentlerini kapsayan alt bölgelerde tarımın bölge ekonomisine katkısı oldukça düşüktür. Bu alt bölgelerde tarım gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı ülke geneli için olan %5.5 oranından düşüktür. İstanbul söz konusu olduğunda bu oran hemen hemen sıfırdır. Tarımsal gelirin alt bölge ekonomisine katkısının en büyük olduğu alt bölge TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)'dir. Fakat, bu alt bölgede dahi oran %28,6'dır.

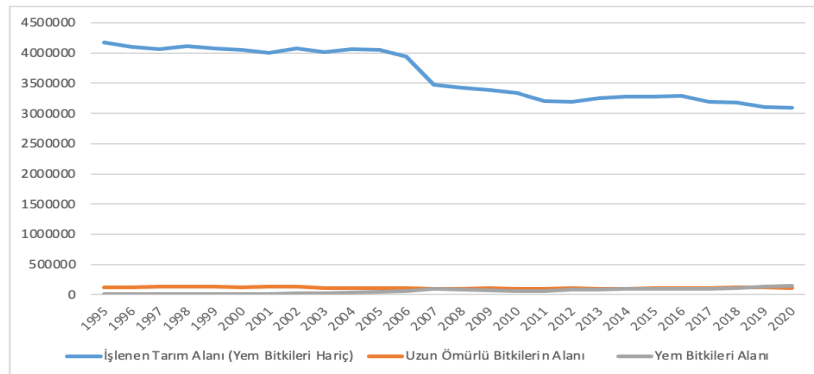
4. Batı ve Orta Anadolu Bölge Analizi

4.1. Batı Anadolu Bölgesi (TR5)

Batı Anadolu Bölgesi (TR5), TR51 alt bölgesinde bulunan Ankara ile TR52 alt bölgesinde bulunan Konya ve Karaman illerini kapsamaktadır. Bölgenin yüzölçümü 76.793 km² olup Türkiye yüzölçümünün %9,8'ini teşkil eder.

TR5 Bölgesi, alan kullanımındaki değişim açısından tüm Türkiye'de tarımsal kullanım alanının en fazla azaldığı bölge olmuştur. 1993 yılında 4,3 milyon hektar olan tarımsal kullanım alanı, 2020 yılında 3,3 milyon hektara düşmüştür. Yaklaşık 970 bin hektarlık bu düşüş %22'lik bir tarımsal alan kaybına tekabül etmektedir ki, bu oran hem Türkiye ortalaması olan %13,7'nin oldukça üzerindedir, hem de 12 bölge içerisindeki en yüksek tarımsal alan kaybını ifade etmektedir. Ancak belirtmelidir ki bu haliyle bile, bölge Türkiye'nin ikinci büyük tarımsal kullanım alanına sahiptir. Grafik 1 1995-2020 yılları arasında Batı Anadolu Bölgesinde toplam tarımsal alanları üç alt başlık özelinde göstermektedir: (i) işlenen tarım alanı (yem bitkileri hariç), (ii) uzun ömürlü bitkilerin alanı ve (iii) yem bitkileri alanı. Türkiye'nin tahıl ambarı olarak da adlandırılan bölgede, toplam tarımsal alanın neredeyse tamamı (yem bitkileri hariç) işlenen tarım alanından oluşmaktadır. Bahsedilen tarımsal alan kaybı grafikte de net bir şekilde izlenebilmektedir.

Grafik 1: Batı Anadolu Bölgesinde Toplam Tarımsal Alan (ha)

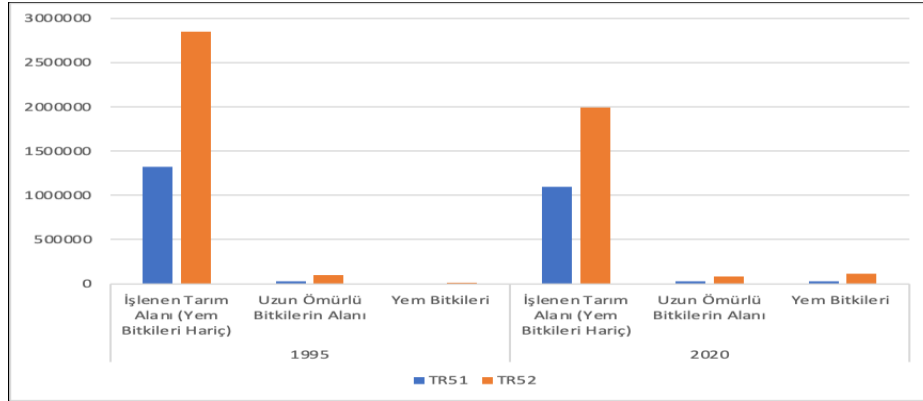
Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Toplam tarımsal alanın alt bölgeler itibariyle değişimine bakıldığında, TR51 alt bölgesinde %14,6'lık bir azalış, TR52 alt bölgesinde ise %26'lık bir azalıştan

bahsedilebilir. Dolayısıyla tarımsal alan kaybının TR52 alt bölgesinde daha belirgin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Grafik 2, Batı Anadolu Bölgesinde alt bölgeler itibariyle tarımsal alan dağılımındaki değişimi göstermektedir. Grafikten de görüldüğü üzere tarımsal kullanım alanındaki kaybın büyük bir kısmı işlenen tarım alanındaki azalmaktan kaynaklanmaktadır. TR51 alt bölgesinde işlenen tarım alanı 1995'ten 2020'ye %16,8 azalırken, TR52 alt bölgesinde bu oran %30'luk bir azalışı işaret etmektedir. Toplam içindeki payları çok düşük olmakla birlikte, uzun ömürlü bitkilerin alanında TR51 alt bölgesinde %13,5 artış, TR52 alt bölgesinde ise %19'luk azalış kaydedilmiştir. Benzer şekilde 2020 itibariyle toplam tarımsal alan içindeki payı %5'in altında olan yem bitkileri ekilen alanlar da her ki alt bölgede oransal olarak artmıştır. Bu artış TR51 alt bölgesinde 6,5 kat (%656), TR52 alt bölgesinde ise 11 kat (%1136) gibi yüksek oranlardır. Buna mukabil yem bitkisi ekilen alanlardaki artış işlenen tarım alanındaki azalışın çok altında kalmaktadır. Dolayısıyla net bir kayıp söz konusudur ve işlenen tarım alanlarındaki azalmanın sebebi yem bitki alanlarındaki artıştır denemez.

Grafik 2: Batı Anadolu Bölgesi Alt Bölgelerinde Tarımsal Alan Kullanımındaki Değişim (ha)

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

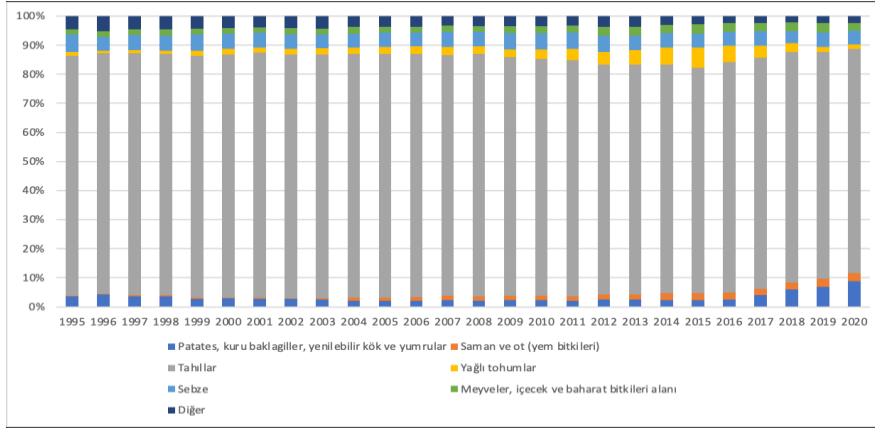
Buraya kadar yapılan değerlendirmelere bakıldığında, Batı Anadolu bölgesindeki tarımsal alan kullanımındaki düşüşün esasen TR52 alt bölgesinden kaynaklandığı ve işlenen tarım alanlarındaki düşüşün buna sebep olduğu açıkça görülmektedir. TR52 bölgesinde, son 25 yılda (yem bitkileri hariç) işlenen tarım alanları 773.497 hektar azalırken, uzun ömürlü bitkilerin alanı 19.344 hektar azalmış ve 12 kat arttığı tespit edilen yem bitkileri alanı ise sadece 106.533 hektar artış göstermiştir. Dolayısıyla yem bitkileri alanlarındaki artış, işlenen tarım alanlarındaki azalmanın çok küçük bir kısmını açıklamaktadır. Bu noktada, işlenen tarım alanlarındaki gerilemenin sebeplerini kavrayabilmek için, üç ana ürün grubu içerisinde yer alan alt ürün gruplarının tarımsal alanlarının alt bölgeler bazında ve zamana göre

değişimine bakmak ve böylelikle değişimin kaynağı olan ürünleri tespit etmek yerinde olacaktır.

4.1.1. Ankara Alt Bölgesi (TR51)

TR51 alt bölgesinin ürün deseni çok büyük ölçüde tahıllardan oluşmaktadır. Grafik 3, tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin hasat edilen alanını ürün grupları bazında göstermektedir. Yıllar içerisinde azalış gözlenirse de tahıl hasat edilen alanların, tüm hasat edilen alanlar içindeki payı %77'nin altına hiç düşmemiştir. Tahıllar dışında, patates ve kuru baklagiller, yem bitkileri, yağlı tohumlar, sebze ve meyveler de bölgenin ürün deseni içinde yer almaktadır.

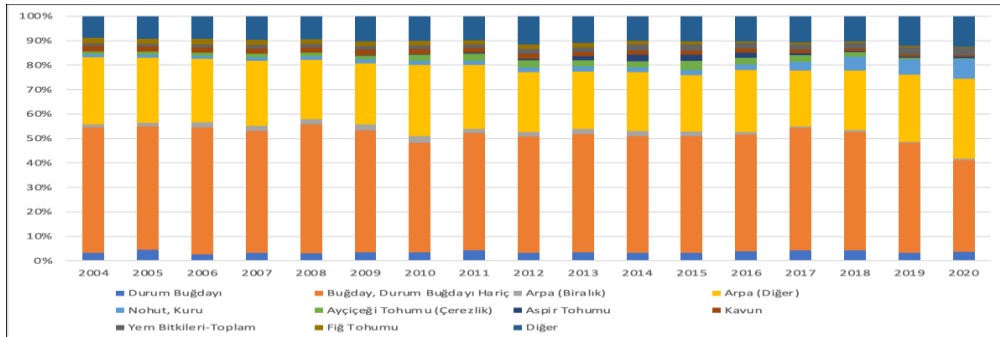
Grafik 3: TR51 Ankara Alt Bölgesinde Tarımsal Alanın Dağılımı

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bu aşamada analiz en detaylı haline getirilerek, bahsi geçen tahılların bu bölge özelinde hangi ürünleri kapsadığına değinilecektir. Grafik 4, TR51 alt bölgesinin tarımsal ürün desenini (ekilen alan cinsinden) ortaya koymaktadır.

Grafik 4: TR51 Ankara Alt Bölgesi Tarımsal Ürün Deseni

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafikten görüldüğü üzere, TR51 alt bölgesi için tahıllardan buğday (durum buğdayı hariç) ve arpa (biralık ve diğer) ön plana çıkmaktadır. Baklagillerden nohut önem arz ederken, meyve ve sebze kategorisinde kavun bulunmaktadır.

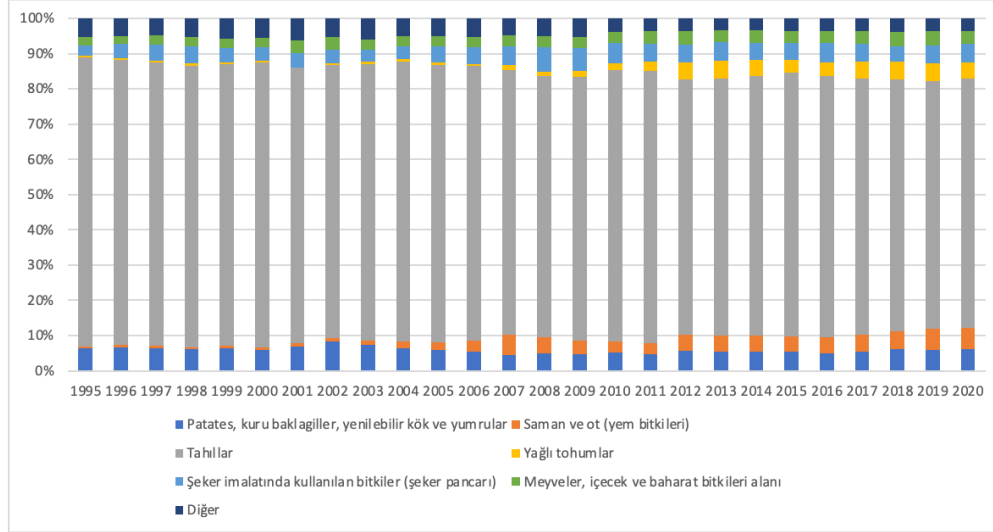
TR51 alt bölgesinde buğday kategorisinde durum buğdayı sabit kalırken durum olmayan buğdayda ciddi bir azalış söz konusudur. TR51 içinde tarımsal alan kullanımındaki payı %51,26'dan %37,48'e düşmüştür. Arpa ekilen alanlarda ise 2017 yılından itibaren bir artış mevcuttur. Buğday ve arpadaki değişim bölge açısından özellikle önemlidir çünkü bu ürünlere ayrılan pay, toplam tarımsal alanın %80'ine denk gelmektedir. Nohut ekilen alanlar 2016 yılına kadar istikrar göstermekte iken 2016'dan itibaren bir artış söz konusudur. (2004'teki payı %1, 2020'deki payı %8). Ayçiçeği tohumu da aspir tohumu ekilen alanlar da 2014-2015'e kadar artmış daha sonra düşüş trendine girmiştir. Yem bitkilerinin toplam ekilen alan içindeki payı %1'den %2,91'e yükselmiştir.

Öncelikli bölge tarımsal ekim alanları içerisinde en büyük paya sahip olan ürün buğdaydır. Buğday ekim alanları hem Türkiye genelinde hem de Batı Anadolu Bölgesinde azalmış olmasına rağmen üretim ve verim değerleri artmıştır. 1995-2004 yılları arasında ekiliş alanı 100.000 hektar azaldığı halde üretim 3.000.000 ton artmıştır. Bu verimlilik artışının önemli nedenlerinden biri sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaşması, bir diğeri ise tohum ıslah çalışmalarının yapılmasıdır. Buğday ekim alanlarının azalmasının ardındaki nedenler kuraklığa bağlı olarak dönemsel üretim azalışları, fiyatların düşük seyretmesi, girdi fiyatlarının aşırı yükselmesi (mazot, gübre, ilaç) olarak gösterilebilir. (TMMOB, 2018). Bunlara ilave olarak, kentleşme, sanayileşme ve rüzgar erozyonu da sayılabilir.

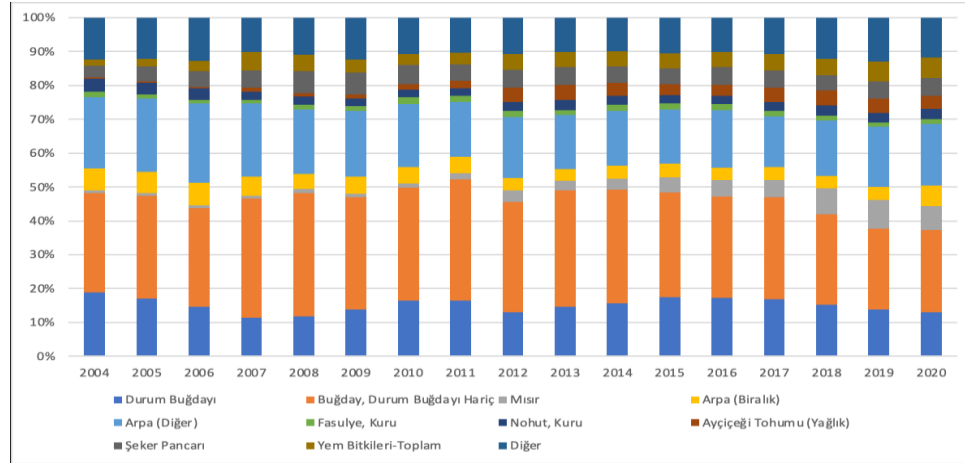
4.1.2. Konya Alt Bölgesi (TR52)

TR52 alt bölgesinin ürün deseni de TR51'de olduğu gibi çok büyük ölçüde tahıllardan oluşmaktadır. Hasat edilen alanlar içerisinde tahılların payı 1995 yılında %82 iken, 2020 yılında %71'e düşmüş olmakla birlikte bahsi geçen dönem içerisinde ortalama %76 olarak gerçekleşmiştir. Bu da bölge tarımı içerisinde tahılların önemini göstermektedir. Tahıllara ilaveten, patates, kuru baklagiller, yem bitkileri, yağlı tohumlar, şeker pancarı ve meyveler TR52 alt bölgesi ürün deseni içerisinde yer almaktadır.

Grafik 6, daha detaylı bir analizle, TR52 alt bölgesinin ürün desenini (ekilen alan cinsinden) ortaya koymaktadır. TR52 alt bölgesi için tahıllardan buğday (durum olmayan), baklagillerden nohut ve kuru fasulye, yağlı tohumlardan ayçiçeği tohumu, şeker pancarı ve yem bitkileri ön plana çıkmaktadır. Bu ürünlerdeki değişime bakılacak olursa durum olmayan buğdayda yaklaşık %5'lik bir azalış olduğu görülmektedir. Durum buğdayı ise 2004'te %18,86 paya sahipken, 2020'de bu oran %13,11 olmuştur. Ayçiçeği tohumu hasat edilen alanlarda da artış olmakla birlikte bu alanların toplam içindeki payı görece olarak düşüktür. Şeker pancarı hasat edilen alanda da 2004-2020 arasında %3,59'dan %5,23'e artış olmuştur.

Grafik 5: TR52 Konya Alt Bölgesinde Tarımsal Alanın Dağılımı

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 6: TR52 Konya Alt Bölgesi Tarımsal Ürün Deseni

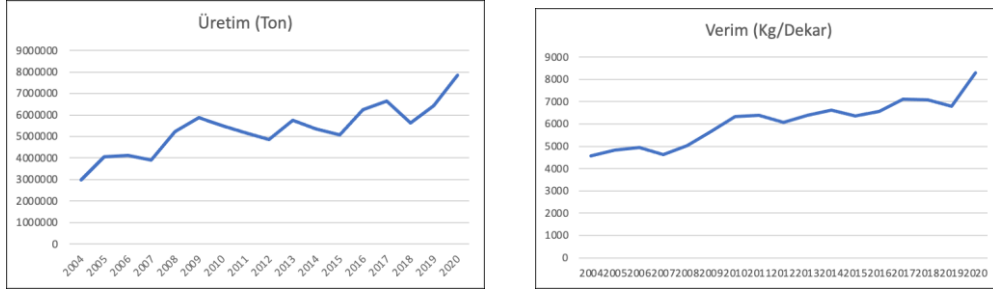
Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 7, TR52 alt bölgesinde buğday üretimi ve verimindeki değişimi ortaya koymaktadır. Dönemsel artış ve azalışlar görülse de üretim ve verimliliğin çalışma dönemi boyunca bir artış trendinde olduğu görülmektedir. Mevka tarafından yapılan çalışmada (2012) 2011 yılında Konya'da üretilen buğday veriminin, Türkiye'nin diğer illeri ve Dünya buğday verimi ortalamaları ile karşılaştırıldığında daha üst seviyelerde olduğu belirtilmektedir.

Grafik 7: TR52 Konya Alt Bölgesinde Buğday Üretim ve Verimindeki Değişim

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de üretilen şeker pancarının yaklaşık üçte birlik gibi büyük kısmı Konya’da üretilmektedir. TR52 alt bölgesinde şeker pancarı üretim ve verim değerlerini gösteren Grafik 8’e bakıldığında zaman içinde dalgalanmalar yaşansa da net olarak yüksek artış azalışlar görülmemektedir. Bölgede 2020 yılında üretilen şeker pancarı 2004 yılına göre %162 artmıştır. Şeker pancarı üretimi bitkisel ve hayvansal üretimin gelişmesine, toprakların fiziki yapıları ve ekolojik dengenin iyileşmesine katkı sağlarken kendinden sonra ekilecek ürünlerin verimlerini de azami ölçüde arttırmaktadır (Çalışkan, 2014).

Grafik 8: TR52 Konya Alt Bölgesinde Şekerpancarı Üretim ve Verimindeki Değişim

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

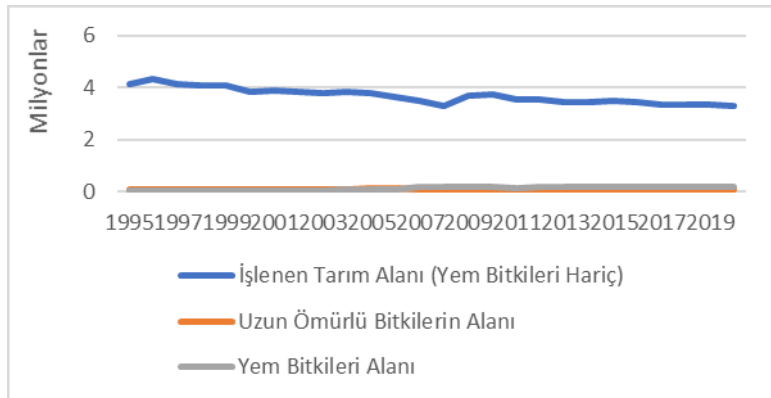
Yem bitkileri ise sürekli artış trendindedir; 2004’te %1,86’dan 2020’de %6,14’e yükselmiştir. Mısır ülkemizde yılda iki defa hasadı yapılan ve hayvan beslenmesi için en önemli silaj ve doğrudan yeme katılan kolay silolanan yem bitkilerinden biridir. Ülkemizde üretilen ve ithal edilen mısırın %75’inden fazla bir bölümü yemlik olarak kullanılmaktadır. Konya’da mısır üretimi yıllar içinde özellikle 2011 yılından sonra ciddi şekilde artmış 2019 yılına gelindiğinde ise bu artış %686 olmuştur. TR52 açısından ekim alanı ve üretimi incelenen yıllarda artan bir diğer ürün ise kavundur. Özellikle 2010-2019 yılları arasında Karaman’da kavun üretimi 2013’ten sonra bir artış göstermiş sonraki yıllarda üretim sabit bir şekilde

devam etmiştir. Konya ilinde ise kavun üretimi genellikle artma meylinde olmuş 2013 yılından sonra ise artış ivmelenmiştir. 2019 yılında Konya’da kavun üretimi 2010 yılına göre %350 artmış, Karaman için bu istatistik ise %282 olmuştur. (Mevka, 2019)

4.2. Orta Anadolu Bölgesi (TR7)

TR7 bölgesi; İBBS’ye göre TR71 (Kırıkkale) ve TR72 (Kayseri) olmak üzere iki adet (düzey 2) alt bölgeden oluşmaktadır. Orta Anadolu Bölgesi, 2020 yılında yaklaşık 3,6 milyon hektar ile Türkiye’deki tüm bölgeler içerisinde en büyük tarımsal alan kullanımına sahiptir. Ne var ki, bölgenin tarımsal alanlarında son 25 yıl içerisinde önemli gerilemeler yaşanmış, 1995’te yaklaşık 4,3 milyon hektar olan tarımsal alan kullanımı 2020 yılına gelindiğinde %15,8 azalmıştır. TR7 Orta Anadolu bölgesinde kaybolan 675.845 hektar tarım alanının %73’ü (494.256 hektarlık kısmı) TR72 bölgesinden kaynaklanmıştır (TÜİK, 2021). Kayseri, Yozgat ve Sivas illerini içermekte olan bu alt bölgedeki tarımsal alan kullanımı, 1995 yılında yaklaşık 2,5 milyondan 2020 yılına gelindiğinde %20 azalarak 1,98 milyon hektara gerilemiştir. Grafik 9’a göre; işlenen tarım alanlarında (yem bitkileri hariç), 1995’ten 2020’ye gelindiğinde %20 oranında bir daralma yaşanmıştır. Buna karşılık uzun ömürlü bitkilerin kapladıkları alan %3 artarken, yem bitkileri için bu artış aynı dönemde %426 olarak gerçekleşmiştir.

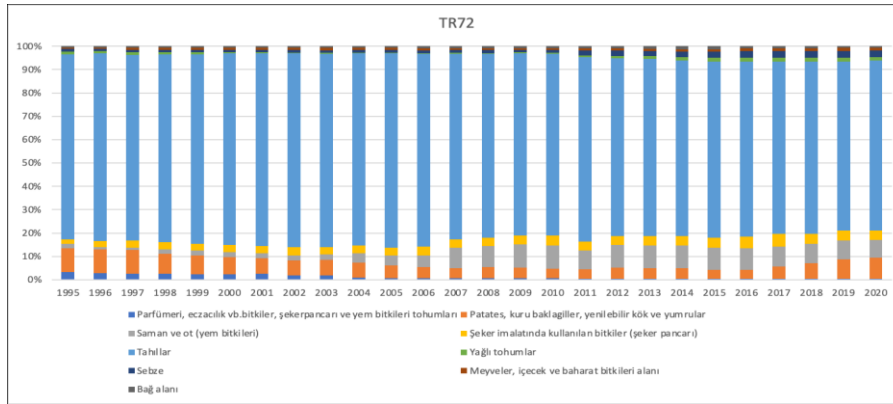
Grafik 9: Orta Anadolu Bölgesinde Tarım Alanlarının Değişimi

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 10 alt bölgeler itibariyle işlenmiş tarım alanlarındaki daralmanın kaynaklarını net bir şekilde göstermektedir. Yem bitkileri hariç tutularak hesaplandığında, 1995 ve 2020 yılları karşılaştırıldığında işlenmiş tarım alanlarının en fazla daraldığı alt bölge TR72 Kayseri alt bölgesidir. Bu alt bölgenin, TR71’e kıyasla şehirleşmenin daha fazla yaşandığı, üniversitelerin daha yaygın olarak yer aldığı ve bazı ilçe gruplarında ise madencilik faaliyetlerinin öne çıktığı bir bölge olmasının (Oran Kalkınma Ajansı, 2014), tarımsal alanların zaman içerisinde daha fazla daralmasının sebebi olduğu düşünülebilir.

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Buna karşılık, saman ve ot (yem bitkileri) ürün grubunda ise her iki bölgede de belirgin bir artış söz konusudur. Sadece 2004-2020 yılları arasındaki değişime bakıldığında, yem bitkileri ekim alanları TR71’de %300, TR72’de %97 artış göstermiştir. Bu muazzam artışlara rağmen, Türkiye’deki diğer bölgelerle kıyaslandığında TR7 Orta Anadolu bölgesinde yem bitkileri ekim alanlarındaki artış sınırlı kalmıştır. 1995 yılında TR7 bölgesi yem bitkilerinin en fazla yetiştirildiği bölgeler arasında 3. sırada iken, 2020’ye gelindiğinde TR3 Ege, TR2 Batı Marmara ve TR6 Akdeniz bölgelerinde yem bitkileri ekim alanlarındaki ciddi artışlar sebebiyle, TR7 bölgesinin Türkiye yem bitkisi ekim alanlarından aldığı pay %8’e gerilemiştir.

Her iki bölgedeki bu ortak özelliklerin dışında diğer ürün kategorileri açısından TR71 bölgesi özelinde, patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular ürün grubu ekim alanlarının son 25 yılda %36 artmış olduğu tespit edilmiştir. TR72’de ise aksine bu ürün grubuna dâhil olan ürünlerin ekim alanlarında aynı dönemde %17 azalma söz konusudur. Her iki bölge birlikte değerlendirildiğinde ise, TR7 bölgesinde bu ürün grubunda ekim alanlarının %7’ye yakın bir artış gösterdiği görülmektedir. Buna ek olarak, TR5 Batı Anadolu bölgesi haricinde Türkiye genelinde bu ürün grubundaki ekim alanları son 25 yılda daraldığından dolayı, bu ürünlerin ekiminde TR7 ve TR5 bölgelerine doğru bölgesel yoğunlaşmanın arttığı tespit edilmiştir. Buna karşılık TR7 bölgesinde bu ürünlerin ekim alanları artmasına rağmen üretim miktarında azalma söz konusudur. Bu durum verimlilik açısından olası problemlere işaret etmektedir.

Bu bölgenin üretim deseni açısından bir diğer önemli ürün grubu ise, şeker imalatında kullanılan bitkilerdir. Şeker pancarı ekim alanları 1995 yılında, her iki alt bölgede de 29 bin hektar civarındayken, 2020 yılına gelindiğinde TR71’de ekim alanlarında belirgin bir değişiklik yaşanmazken, TR72’de ekim alanlarında %98’lik bir artış yaşanmıştır. Dolayısıyla TR7 geneli için, ekim alanlarında %49’luk bir artış söz konusudur. TR5 Batı Anadolu bölgesi ile birlikte TR7 bölgesi, Türkiye’de şeker pancarı ekim alanlarında önemli bir paya sahiptir. TR71

alt bölgesinde, Aksaray, Kırşehir, Bor (Niğde) ve TR72 alt bölgesinde Kayseri ve Yozgat'ta devlete ve özel firmalara ait üretim tesisleri bulunmaktadır. TR72'de faaliyet gösteren üretim tesisleri, Kayseri ve Boğazlıyan'da (Yozgat) Kayseri Pancar Ekicileri Kooperatifi'ne ait Kayseri Şeker ve Sorgun'da (Yozgat) Doğuş Yiyecek-İçecek A.Ş.'ye 2018 yılında özelleştirme kapsamında satılması planlanan, ancak ilgili firma devir işlemlerini tamamlamadığı için aynı yılın Aralık ayında ihale işlemleri iptal edilen Türk Şeker'den oluşmaktadır. Bu bakımdan Yozgat ili, şeker pancarı ekimi ve üretiminde Konya'dan sonra ülke genelinde ikinci sırada yer almaktadır (Oran Kalkınma Ajansı, 2016).

Öte yandan, TR7 Orta Anadolu bölgesinde sebze ekim alanları Türkiye'deki genel eğilimin aksine son 25 senede %62 artmış ve Türkiye genelinden aldığı pay 1995'te %5'ten 2020'ye gelindiğinde %11'e yükselmiştir. Sebze ekim alanlarındaki artışın kaynağı ise, TR72 Kayseri alt bölgesidir. Son 25 yılda TR71'de sebze ekim alanları %21 artarken, TR72 bölgesinde bu artış %160 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir ise kabak (çerezlik) ekimindeki artıştır. Özellikle de TR72 Kayseri alt bölgesinde Tomarza ilçesi çerezlik kabak üretimi ile giderek öne çıkmaktadır. Çerezlik kabak yetiştiriciliği özellikle sulama olanaklarının sınırlı olduğu yerler için ekonomik ve avantajlı bir üründür. Kabak (çerezlik) kıraç alanlarda buğday, yem ve baklagil bitkileri ile ekim nöbetine girebilmektedir. Çekirdek kabaklarından elde edilen tohumların uygun koşullarda depolanmak koşulu ile 1-2 sene saklanma şansı olması, yalnızca çerezlik olarak değil gıda endüstrisinde yağ, hayvan yemi ve organik gübre olarak kullanılabilmesi bu bitkinin ekiminin yıldan yıla artmış olmasının en önemli sebeplerindedir (Yanmaz, R. 2014).

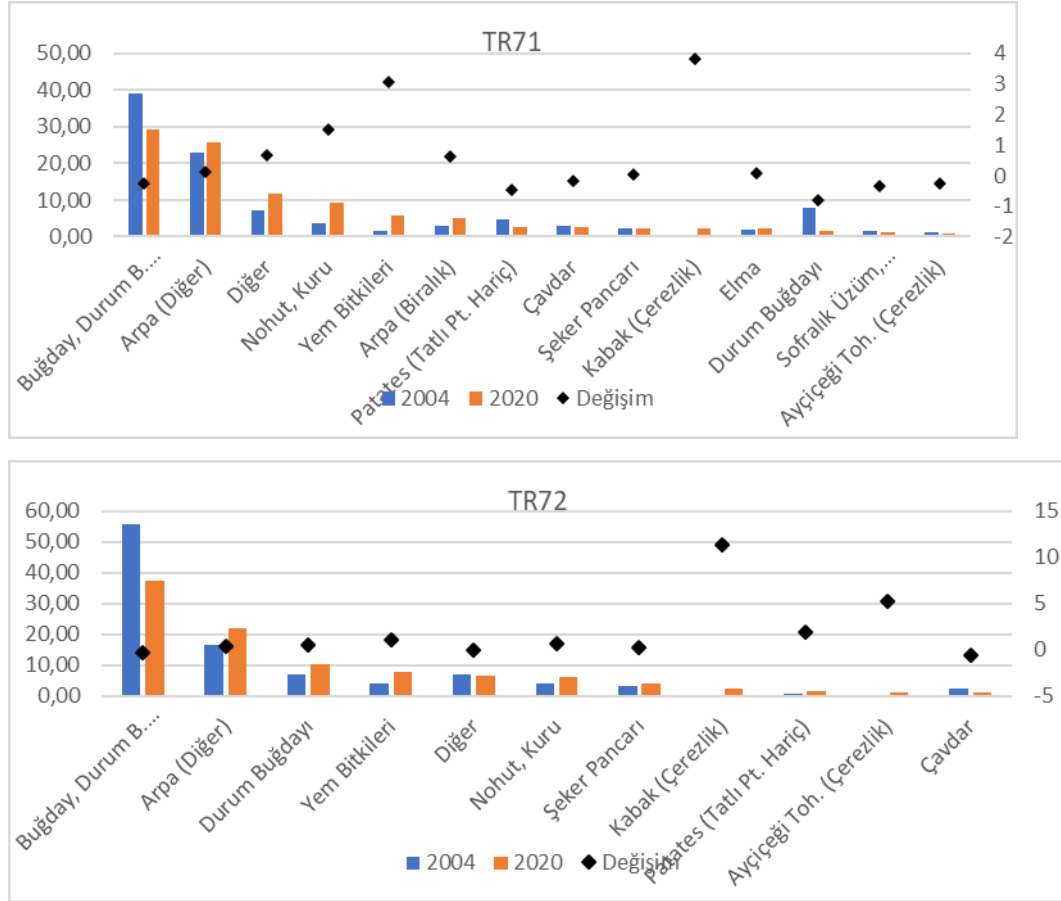
Grafik 12'de Orta Anadolu ekim alanları içerisinde %1 ve üzerinde paya sahip olan ürünler 2020'de aldıkları ekim alanı payına göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Sol dikey eksen ekim alanı payını, sağ dikey eksen ise ekim alanları payında 2004'ten 2020'ye gelindiğinde yaşanan değişimi göstermektedir. Ürünler istatistiki sınıflandırmaya göre en ayrıntı düzeyinde hesaplandığı için, yukarıda değerlendirilen ürün grupları içerisinde öne çıkan tekil ürünleri ele almayı mümkün kılmaktadır. Her iki alt bölgede de sebze grubundan yalnızca çerezlik kabağın bu listeye dâhil olduğu görülmektedir. Üstelik 2004-2020 yılları arasında ekim alanı en fazla artan ürün de yine her iki bölge için çerezlik kabaktır.

Bunun dışında her iki bölgede de buğday (durum buğdayı hariç) her iki dönemde de en fazla ekili alan payına sahip olan üründür. Ancak bu pay son 25 yılda, TR71 bölgesinde %24, TR72 bölgesinde %33 azalmıştır. Aynı dönemde TR71 bölgesinde durum buğdayının ekili alanları da %81 azalırken, TR72 bölgesinde aksine durum buğdayı ekili alanları %46 artış göstermiştir. Tahıllar içerisinde arpa da her iki bölgede ekim alanlarını arttıran bir üründür.

Yem bitkileri ekim alanlarında diğer grafiklerde 2004 sonrasında gözlemlenen artışları, Grafik 12'de de gözlemlemek mümkündür. TR72 bölgesinin yem bitkisi ekili alanları tüm dönemler boyunca TR71'e kıyasla daha fazla olmasına rağmen,

burada da görüleceği üzere TR71 bölgesinin ekim alanları çok daha fazla artış göstermiştir.

Grafik 12: Orta Anadolu Alt Bölgelerinde Başlıca Ürünlerin Ekili Alanlarındaki Değişim

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Baklagiller ile ilgili dikkat çekici bir husus, nohut (kuru) ekiminin son 25 yılda her iki bölgede artmış olmasıdır. Türkiye’deki genel eğiliminin aksine bu üründe ekim alanlarının artmış olması, bu ürünün ekim alanlarının TR7 bölgesinde yoğunlaşma eğiliminde olmasının bir göstergesidir.

Grafik 12’de gösterilen ve ekim alanı payı %1’in üzerinde olan ürünlerin dışında kalan ürünler “diğer” olarak sınıflandırılmıştır. Bu ürün grubuna alt bölgeler itibariyle bakıldığında, TR72 bölgesinde ekim alanı payında herhangi bir değişim olmazken, TR71’de ekim alanlarının son 25 yılda %66 artmış olduğu görülmektedir. Bu durum TR71 bölgesindeki tarımsal üreticilerin farklı ürün çeşitlerinin ekimine yöneldiğinin bir göstergesidir.

Son olarak TR72 bölgesinde öne çıkan bir ürünün, ayçiçeği tohumu (çerezlik) olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu ürünün ekim alanları üretim deseninde geniş bir yer tutmasa da son 25 yılda bu ürünün ekili alanları 5 katına çıkmıştır. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda bu artış hızı devam ettiği takdirde, ayçiçeği tohumu (çerezlik)'in bu alt bölgenin ürün deseninde bir yer etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Seçilmiş bazı ürünlerin ekili tarım alanları içerisindeki değişimlerinden de bahsetmek yerinde olur. TR7'de ayçiçeği tohumu ekimi hızla artmakta bölgenin gelecekteki ürün deseni içerisindeki payının önem arz etmesi beklenmektedir. Bu durumun muhtelif sebepleri vardır. Çerezlik ayçiçeği üretimi ülkemiz ihtiyacına yetmemekte olup yıllar içerisinde artan talep ithalat yolu ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Yeterli potansiyel ve ekim alanlarımızın mevcut olmasına karşın piyasada sertifikalı tohumluk olmaması nedeni ile düşük verim elde edilmektedir. Üretim fazlası veren şeker pancarı, tütün vb. ürünlerin yerini alabilecek mekanizasyona en uygun bitkilerden biri de çerezlik ayçiçeğidir. İstenilen tip ve kalitede üretildiği takdirde pazar problemi de bulunmamaktadır (Kaya, 2001).

Bölgede ekim alanı artan bir diğer ürün ise patatestir. Türkiye patates tarımı için uygun koşullara sahip olup, ülkede 2019 yılında 1,4 milyon dekar alanda patates üretimi yapılmıştır. Bir önceki yıla göre ekim alanlarında %3,65'lik bir artış söz konusudur. Patates ekim alanı en yüksek olan ilimiz 183.000 dekar ile Niğde'dir. Niğde'yi 143.000 dekarla Konya, 142.000 dekarla Afyon, İzmir, Kayseri ve Nevşehir izlemektedir. Niğde 716.000 ton patates üretimi ile ekim alanında olduğu gibi üretimde de ilk sırada yer almaktadır (TEPGE, 2021).

5. Tartışma ve Sonuç

Türkiye, iklim şartları ve yüzey şekilleri açısından büyük farklılıkların bulunduğu bir ülkedir. Bu doğal şartlar, tarım yapılan alanları ve dolayısıyla tarım üretimini doğrudan etkilemektedir. Ekonomik faktörler, nüfus artışı, tarımsal politikalar; özellikle tarıma verilen devlet destekleri ve son yıllarda ekiliş dönemlerinin çok kurak geçmesi, bazı tarımsal alanlarda yaşanan sel felaketleri gibi değişen iklim koşulları da bölgesel olarak tarımsal ürün desenini etkileyen faktörler arasındadır. Örneğin Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde tarım alanları az yer kaplamasına rağmen bu bölgelerin bitkisel üretim değerleri oldukça yüksekken, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu Bölgeleri bitkisel üretim açısından oldukça elverişsiz şartlara sahiptir. Benzer şekilde, çalışmanın konusunu oluşturan Batı ve Orta Anadolu Bölgeleri, toplam tarım alanı bakımından Türkiye'nin yaklaşık %30'unu oluşturmasına rağmen, bu bölgeden elde edilen tarımsal gelir Türkiye toplam tarım gelirlerinin ancak %17,8'ine karşılık gelmektedir.

TR5 Bölgesi Türkiye'nin ikinci büyük tarımsal kullanım alanına sahip olmasına rağmen aynı zamanda tarımsal kullanım alanlarının en çok azaldığı bölge de olmuştur. Tarımsal alan kaybı TR52 alt bölgesinde daha belirgindir. TR51 alt bölgesinin ürün deseni çok büyük ölçüde tahıllardan oluşmaktadır. Bu bölgede durum buğdayı sabit kalırken durum olmayan buğdayda ciddi bir azalış söz

konusudur. Bunun başlıca sebepleri arasında kuraklık, fiyatların düşük seyretmesi, girdi fiyatlarının aşırı yükselmesi, kentleşme, sanayileşme ve rüzgar erozyonu gösterilebilir. Buğday ekim alanlarının Türkiye ve Batı Anadolu'da azalmış olmasına karşın üretim ve verim değerlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Bu verimlilik artışının en önemli nedenlerinden biri olarak sertifikalık tohum kullanımının yaygınlaşması ve tohum ıslah çalışmaları gösterilebilir. TR52 alt bölgesinin ürün deseni de TR51'de olduğu gibi çok büyük ölçüde tahıllardan oluşmaktadır. Tahıllara ilaveten, patates, kuru baklagiller, yem bitkileri, yağlı tohumlar, şeker pancarı ve meyveler TR52 alt bölgesi ürün deseni içerisinde yer almaktadır. TR52 alt bölgesinde buğday üretimi ve verimindeki değişim önemlidir. Tarım ürünlerinin verimini etkileyen olumsuz koşulların başında sulama kabiliyeti yetersizliği bulunmaktadır. Kuru tarım alanında da iki yılda bir nadas zorunluluğu yaşanmaktadır. Ayrıca bölgenin yağış ortalaması da Türkiye'nin çok altında bulunmaktadır. Sulamada verim ve tasarrufa mani olmakta ve tarımsal girdi maliyetlerini yükseltmektedir.

TR7 bölgesinde işlenen tarım alanları 1995'ten günümüze %20 oranında daralmış, uzun ömürlü tarla bitki alanları ise %3 artmıştır. Buna rağmen işlenmiş tarım alanlarındaki daralma oransal olarak sınırlı kalmıştır. TR7 bölgesi içerisinde en fazla tarım alanlarında daralmanın görüldüğü alt bölge TR72 Kayseri alt bölgesi olmuştur. Daralmanın başlıca sebepleri arasında şehirleşmenin fazla olması, üniversitelerin yaygın olması ve madencilik faaliyetlerinin öne çıkması gösterilebilir. Bunlara ilaveten bu alt bölgedeki işlenmiş tarım alanlarındaki azalmanın esas sebebi tahıl alanlarındaki daralmadır ancak bu alanların sınırlı kalması bu ürün grubunda uzmanlaşmanın arttığının da bir göstergesidir.

Artış olan ürün gruplarından saman ve ot (yem bitkileri) artışı her iki alt bölgede de belirgindir. Bir diğer ekim alanları artan ürün grubu ise patates kuru baklagiller (özellikle nohut) , yenilebilir kök ve yumru ürün grubudur. Bu bölgenin üretim deseni açısından önemli bir ürün grubu şeker imalatında kullanılan bitkilerdir. TR7 geneli için %37'lik bir artış söz konusu olmuştur. Son olarak da artış trendinde olan ürün grubu sebzelerdir. 2004-2020 arasında en fazla ekim alanı artan ürün çerezlik kabak olmuştur. En fazla ekili alan payına sahip olan ürün buğdaydır (durum olmayan) , tahıllar içerisinde de arpa ekim alanlarının artmasını sağlayan üründür. Bu alt bölgenin gelecek ürün deseni içerisinde yer alması kuvvetle muhtemel olan ürün ise ayçiçek tohumudur (çerezlik).

Bölgedeki belli başlı sorunlar ise ekim alanları artan ürünlerin üretim miktarlarında azalma söz konusu olmasıdır bu da verimlilik açısından problemlerin mevcut olduğu anlamına gelmektedir. Bir başka konu modern sulama tekniklerinin kullanımının yetersiz olmasıdır (damlama ve yağmurlama). Nadasa bırakılan toprakların çokluğu, bilinçsiz yanlış tarım uygulamaları, tarımsal ürünleri işleme ve depolama tesislerinin yetersizliği de diğer sorunlardan bazıları arasında sayılabilir.

Kaynakça

Abacı, N.İ. Demiryürek, K. (2019). Çiftçilerin Ürün Desenlerine Karar Vermelerini Etkileyen Faktörler: Samsun İli Bafra İlçesi Sebze Yetiştiricileri Örneği, *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 7(3), 426-434.

Adanacıoğlu, H. (2011). Tarımsal Üretimde Etkili Olan Faktörlerin Analitik Yaklaşımla İncelenmesi: Buğday Örneği, *TKB Türktarım Dergisi*, 200, 20-28.

Çalışkan, E. (2014). Bitki Fizyolojisi, <http://www.mku.edu.tr/files/898-dfe752ff-e965-425e-95f4-443f56acba11.pdf> (Erişim: 09.06.2023).

Deniz, M. ve Hiç, Ö. (2022). İklim Değişikliği ve Tarımın Değişen Yüzü: Artan Riskler, Tarımdaki Daralmalar ve Orman Yangınları Sonrası Politika Önerileri, *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1). 12-22.

Hiç, Ö. ve Hiç, G. (2021). Tarım Politikalarının Ürün Desenine Etkileri: Türkiye Örneği, *International Conference on Eurasian Economies 2021*, 500-504.

Kaya, Y. (2001). Türkiye’de Çerezlik Ayçiçeği ve Tohumculuğu, *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/ttae/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=52> (Erişim: 09.06.2023).

MEVKA (2012). Konya’da Tarımsal Sanayilerde Yapısal Özelliklerin Analizi ve Rekabet Stratejilerinin Modellenmesi Projesi Sonuç Raporu, Konya Ticaret Borsası, <https://www.mevka.org.tr/assets/upload/dosyalar/DsylvZyUme720201721606PM.pdf> (Erişim: 09.06.2023).

MEVKA (2019). TR52 Bölgesinde Tarımda Bitkisel Üretimin Mevcut Durumu, <https://www.mevka.org.tr/assets/upload/dosyalar/DsypGJv8j2262021103910AM.pdf> (Erişim: 09.06.2023)

ORAN Kalkınma Ajansı (2014). TR72 Bölgesi Alt Bölge Çalışması, https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20180803152805_0.pdf (Erişim: 08.06.2023).

ORAN Kalkınma Ajansı (2016). TR72 Bölge Tarımı İçin Uygun Model Tarım Uygulamaları Fizibilite Etüdü Raporu, <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/29.pdf>, (Erişim: 10.06.2023).

Özdemir, Z. (1991). Türk Tarımında Destekleme Uygulamaları ve Sonuçları, *İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası*, No.47, 47-56.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Çevresel Göstergeler, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kisi-basina-tarim-alani-i-85832>, (Erişim: 08.06.2023).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitkisel Üretim Verileri (2020). <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>, (Erişim: 10.06.2023).

TEPGE (2021). Tarım Ürünleri Piyasaları: Patates, *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tarim%20Urunleri%20Piyasaları/2021-Haziran%20Tarim%20Urunleri%20Raporu/Patates,%20Haziran-2021,%20Tarim%20Urunleri%20Piyasa%20Raporu,%20TEPGE.pdf> (Erişim: 08.06.2023).

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası (2018). Buğday Raporu, https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30125&sube=0, (Erişim: 07.06.2023).

Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Bölgesel İstatistikler, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>, (Erişim: 09.06.2023).

Türkiye İstatistik Kurumu (2022). Dönemsel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-IV.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2022-49664>, (Erişim: 09.06.2023).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2013). Türkiye Tarım Sektörü Raporu, *TOBB Yayınları*, Yayın No: 2014/230.

Yanmaz, R. (2014). Türkiye'nin Çekirdek Kabağı Potansiyeli, Çerezlik Kabak Çalıştayı, T.C. Kayseri Valiliği, İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 26.11.2014, 1-12.